

УДК 330:865

М. Я. Височанська,
к. е. н., Інститут агроєкології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0003-2116-9991

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.12.45

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ У КОНТЕКСТІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

М. Vysochanska,
PhD in Economics, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS, Kyiv, Ukraine

ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC AND SOCIAL RISKS OF AGRICULTURAL SECTOR DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF CROSS-BORDER COOPERATION

У статті визначено та проаналізовано головні ризики соціально-економічні та екологічні ризики розвитку аграрного сектору у контексті транскордонного співробітництва. Сформовано основні важелі аграрної галузі в умовах транскордонного співробітництва та побудовано розгорнуто модель потенційних загроз та ризиків. Проведено аналіз сильних та слабких сторін, можливостей та загроз, які представлені методом SWOT-аналізу. Запропоновано аспекти врегулювання та застереження можливих ризиків та недоліків у аграрному секторі в умовах транскордонного співробітництва. Доведено, що аграрний сектор України, розміщений на прикордонних територіях, є потужним стратегічним напрямом української національної економіки та інструментом розвитку зовнішніх еколого-економічних процесів. Подальша консолідація до міжнародного економічного сектору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі вимагають адаптації до нових та постійно змінних умов, а відповідно — подальшого удосконалення аграрної політики. Визначено, що фундаментальними складовими виступають економічний, соціальний та екологічний важелі, які безпосередньо формують залежність один від одного і створюють необхідні умови для підвищення еколого-економічного забезпечення аграрного сектору та сталого розвитку прикордонних регіонів і мають формувати спільну мету. Адже створення спільної транспортно-логістичної інфраструктури для спрощення перевезень агропродукції в межах усього транскордонного простору має бути зорієнтовано на обслуговування загальноєвропейських, міждержавних транскордонних завдань. Також мають бути завдання в залученні науково-технічних обґрунтувань та розробок з обох сторін країн учасників транскордонного співробітництва. Визначено, що концентрація складових структур економік аграрного сектору прикордонних регіонів України потребують розвитку диверсифікації виробництва. Впровадження нових інноваційних засад надасть можливості створення нових спільних підходів у вдосконаленні агропромислової галузі України та країн транскордонного співробітництва.

The article identifies and analyzes the main risks of socio-economic and environmental risks of the agricultural sector in the context of cross-border cooperation. The main levers of the agricultural industry in the conditions of cross-border cooperation have been formed and a model of potential threats and risks has been developed. An analysis of strengths and weaknesses, opportunities and threats, which are represented by the method of SWOT-analysis. Aspects of settlement and prevention of possible risks and shortcomings in the agricultural sector in the conditions of cross-border cooperation are offered. It is proved that the agricultural sector of Ukraine is located in the border areas, is a powerful strategic direction of the Ukrainian national economy and a tool for the development of external environmental and economic processes. Further consolidation into the international economic sector, intensification of globalization processes, trade liberalization require adaptation to new and constantly changing conditions, and accordingly — further improvement of agricultural policy. It is determined that the fundamental components are economic, social and environmental levers, which directly form dependence on each other and create the necessary conditions for improving the environmental and economic security of the agricultural sector and sustainable development of border regions and should form a common goal. After all, the creation of a common transport and logistics infrastructure to simplify the transportation of agricultural products within the entire cross-border area should be focused on servicing European, cross-border tasks.

Also, there should be tasks to involve scientific and technical substantiations and developments from both sides of the countries participating in cross-border cooperation. It is determined that the concentration of the constituent structures of the economies of the agricultural sector of the border regions of Ukraine require the development of diversification of production. The introduction of new innovative principles will provide opportunities to create new common approaches to improving the agro-industrial sector of Ukraine and cross-border cooperation countries.

Ключові слова: транскордонна співпраця, прикордонні регіони, агропромислова галузь, еколого-економічні ризики.

Key words: cross-border cooperation, border regions, agro-industrial branch, ecological and economic risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аналізуючи вектори розвитку транскордонного співробітництва, що закладені в Державній програмі на 2021—2027 роки [1], необхідно відмітити, що розвиток аграрного сектору не був включений до переліку головних завдань на найближчий період. Це в свою чергу демонструє або недбалість, або приховування певних інтересів. Адже аграрний сектор є досить потужним важелем у процесі розвитку транскордонного співробітництва та європейської інтеграції.

Така галузь економіки завжди відкрита до вдосконалення, розвитку, залучення інвестицій, але є певний ряд перешкод та економічних, екологічних й соціальних чинників, які на сьогодні гальмують процес створення нових можливостей в аграрній галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням процесів транскордонного співробітництва та регіональними перспективами на прикордонних територіях приділяли увагу досить багато вітчизняних вчених, а саме: В. Борщевський, М. Долішний, П. Беленький, В. Волошин, З. Герасимчук, С. Злупко, В. Ляшенко, Н. Мікула та інші. Розглядали питання аграрного сектору на окремому регіональному рівні: В. Волошин, Н. Цимбаліста.

Проте комплексного аналізу проблемних питань, що з кожним роком виникають в аграрній сфері на прикордонних територіях, досі не представлено. А це в подальшому має стати підґрунтям для формування концепцій та стратегій вдосконалення транскордонної співпраці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Динаміка розвитку транскордонного співробітництва України вказує на те, що реалізація стратегії інтеграційних процесів на регіональному рівні займає чільне місце у процесі формування і становлення нової системи взає-

мовідносин з сусідніми державами в умовах формування і функціонування комплексних взаємовідносин в прикордонних регіонах.

Аграрний сектор України, розміщений на прикордонних територіях є потужним стратегічним напрямом української національної економіки та інструментом розвитку зовнішніх економічних процесів. Подальша консолідація до міжнародного економічного сектору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі вимагають адаптації до нових та постійно змінних умов, а відповідно — подальшого удосконалення аграрної політики.

Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є ланкою, що, з одного боку, може стати рушієм розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції в світовий економічний простір, а з іншого боку, зростання доходів, задіяного в аграрній економіці сільського населення, що складає понад третину всього населення країни, дати перспективу у розвитку інших галузей національної економіки [2].

Для прогнозування нових шляхів розвитку аграрного сектору, передусім, необхідно визначити основні ризики та перешкоди, що нині стають на заваді для побудови цілісної системи транскордонного співробітництва в аграрній сфері.

Недосконалість підходів та механізмів координації взаємозв'язків секторів аграрної економіки сусідніх держав зменшують еколого-економічні показники сільськогосподарської діяльності, пригнічують перспективи виробничого та торгівельного співробітництва (рис. 1).

Досі не приділено достатньої уваги формуванню інформаційного забезпечення, для подальшої комунікації та побудові стратегічних партнерських відносин у різних сферах спільного аграрного сектору.

Передусім активного розвитку в аграрній сфері та спільної співпраці має набути транс-

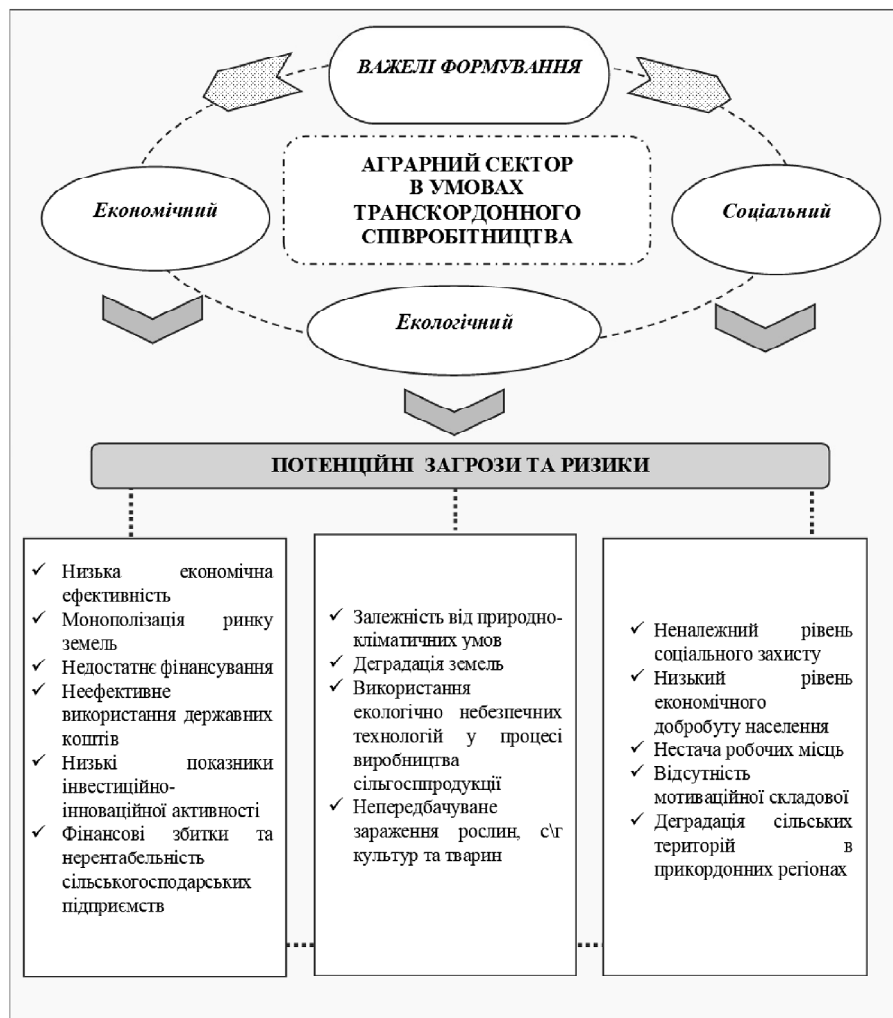

Рис. 1. Модель формування основних важелів аграрного сектора в умовах транскордонного співробітництва

Джерело: розроблено автором.

кордонне співробітництво. Для скоординованої і узгодженої діяльності більш дієво використовується природний потенціал аграрної сфери, матеріальні та трудові ресурси, а також фінансовий капітал учасників інтеграційних процесів.

Тому має бути сформульована спільна мета для забезпечення доходів сільськогосподарських виробників та стабілізації ринку аграрної продукції. Також підпадає під увагу сфера модернізації сільського господарства та диверсифікації виробництва, розвитку людських ресурсів аграрного населення, структурного перетворення сільського господарства та розвитку самої сільської місцевості на прикордонних територіях [3].

У дослідженні питання, що саме виступає перешкодами у формування міцного та довгострокового співробітництва аграрної сфери, було визначено важелі формування аграрного сектора в умовах транскордонного співробіт-

ництва та потенційні загрози і ризики.

Фундаментальними складовими виступають економічний, соціальний та екологічний важелі, що безпосередньо формують залежність один від одного і створюють необхідні умови для підвищення економічного забезпечення аграрного сектора та сталого розвитку прикордонних регіонів, що мають формувати спільну мету.

Потенційні загрози та ризики, які нині гостро постають в аграрній галузі, мають бути чітко визначені. Визначаючи проблему, ми ставимо на меті завдання та знаходимо цільове вирішення в майбутньому.

Соціальні проблеми мешканців прикордонних регіонів України, низький рівень соціального забезпечення та зниження товарності аграрного виробництва, з кожним роком зумовлюють міграцію трудових ресурсів. Це зумовлює деградацію людського капіталу прикордонних тери-

торій та впливає на рівень сільськогосподарської діяльності. Недостатньо є також, кваліфікація кадрів для аграрного сектора та для роботи у сфері сільської економіки загалом.

Великий вплив мають потужні агрохолдинги, які придушують локальні підприємства, які б могли вести транскордонну співпрацю на вигідних умовах та залучати інвестиції та обмінюватись досвідом. Істотно відображаються процеси придушення місцевих підприємств і на соціальну інфраструктуру територій та якість соціального капіталу більшості сіл та містечок у кожному з прикордонних регіонів України [4].

Ризики економічного важеля відображаються в загальній низькій ефективності та недостатнього державного фінансування. Недостатня інвестиційна привабливість й нерентабельність сільськогосподарських підприємств зменшує експортний потенціал аграрного сектора економіки України.

Таблиця 1. SWOT-аналіз розвитку аграрного сектору у контексті транскордонного співробітництва

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Природно-ресурсний потенціал, географічне розміщення та родючість ґрунтів. ➤ Підвищений внутрішній та зовнішній попит на продукції аграрного сектору. ➤ Розвиток інноваційної політики та впровадження нових технологій. ➤ Розширений сегмент сільськогосподарської продукції 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Нерозвиненість інфраструктури АПК, що призводить до збільшення вартості виробництва, значних втрат продукції під час її транспортування та зберігання. ➤ Недостатня гармонізація українських стандартів якості із міжнародними. ➤ Низька капіталізація вітчизняних сільськогосподарських підприємств, яка обмежує їхні можливості щодо залучення додаткових коштів для розвитку бізнесу. ➤ Недостатність державного цільового фінансування науково-прикладних розробок в аграрному секторі, що зумовлює незадовільну якість насіннєвого та племінного матеріалу, обмежує продуктивність сільськогосподарського виробництва. ➤ Недостатня активність державної політики щодо підтримки родючості ґрунтів, яка призводить до збільшення частки ґрунтів, непридатних для ведення сільського господарства. ➤ Занепад вітчизняної машинобудівної галузі та обмеженість фінансових можливостей сільськогосподарських виробників
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Залучення та партнерство з країнами транскордонного співробітництва. ✓ Отримання додаткового кредитування на вигідних умовах для розвитку АПК прикордонних територій. ✓ Збільшення обсягів та виду експорту сільськогосподарських товарів та техніки. ✓ Обмін та отримання нового досвіду в залученні міжнародного, транскордонного партнерства. ✓ Підвищення конкурентоспроможності прикордонного регіону. ✓ Забезпечення податкових стимулів місцевими органами виконавчої влади для взаємодії у аграрній сфері. ✓ Створення умов для вільного переміщення через кордон осіб, задіяних в аграрній сфері. ✓ Підвищення транзитних можливостей прикордонних територій для експорту. ✓ Забезпечення контролю за екологічною ситуацією і збалансованим використанням природних ресурсів. ✓ Розробка нових проєктів транскордонного співробітництва у аграрній сфері із залученням третіх країн 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Недосконалість в інституційно-правовому забезпеченні розвитку прикордонних регіонів України. ✓ Негативний вплив інституційно-психологічного компоненту на економіку прикордонних територій, низьку продуктивність праці в аграрному секторі. ✓ Деградація людського капіталу прикордонних територій

Джерело: сформовано автором на основі [6; 7].

Питання недостатньої конкурентоспроможності аграрної продукції, слабка інтеграція аграрного сектора економіки в систему міжнародних господарських зв'язків на світовому ринку продовольства, низькі темпи адаптації вітчизняних стандартів якості та безпеки аграрної продукції до міжнародних вимог, нерозвиненість транскордонних транспортно-комунікаційних взаємозв'язків все це стає наріжним каменем спотикання в аграрній економіці.

Прикордонні території також накопичили достатні негативні чинники, у вигляді корупційних впливів на митниці, наявності внутрішніх

бюрократичних перешкод стримування експорту аграрної продукції, реалізація країнами-партнерами політики протекціонізму в аграрній сфері з метою лобіювання та захисту інтересів їхнього внутрішнього сільськогосподарського виробника, недостатньо вдосконалений процес регулювання експортних операцій та ускладнений доступ до їх здійснення малих і дрібних виробників.

Представлена ситуація зумовлює формування необґрунтованої моделі функціонування вітчизняного сільського господарства, поглиблення проблеми неефективного використання природно-ресурсного потенціалу аграрного сектора, недоотримання значних обсягів прибутку суб'єктами господарювання аграрного сектора економіки, стримування параметрів зростання аграрного сектора, обмеження обсягів знаходження валютної виручки в Україну, що в сукупності ускладнює реалізацію галузево-функціональних інструментів зміцнення зовнішньоекономічної безпеки держави [5].

Екологічні ризики зумовлені природно-кліматичними процесами та нераціональним використанням земельними ресурсами, неконтрольованим внесенням мінеральних добрив та недопустимим поводженням з відходами тваринного походження, що в окремих випадках слугує екологічною катастрофою. Знову ж таки, для виявлення ризиків природного характеру, має бути розвинене потужне інформаційне партнерство з регіонами транскордонного співробітництва, для їх виявлення та змоги вчасного реагування, для подальшого покращення екологічної ситуації в аграрному секторі. Зокрема варто запропонувати основні

перспективні напрями щодо збереження охорони навколишнього природного середовища: боротьба із забрудненням навколишнього середовища; створення екологобезпечних технологій, раціональне використання природних ресурсів, а також покращення інформаційної складової транскордонного співробітництва в контексті екологічної безпеки.

Для повноцінного розгляду не тільки ризиків та недоліків, а й можливостей, було проведено SWOT-аналіз розвитку аграрного сектору у контексті транскордонного співробітництва, що дозволяє надати комплексне підґрунтя для об'єктивної оцінки напрямку вдосконалення економічних, екологічних та соціальних процесів аграрного сектору в умовах транскордонного співробітництва (табл. 1).

Варто зазначити, що аграрний сектор як складна виробнича система вимагає створення ефективного організаційно-економічного та еколого-орієнтованого механізму формування та реалізації пріоритетних економічних, соціальних, управлінських, інвестиційно-інноваційних рішень, що особливо впливають на функціонування і розвиток аграрного сектору економіки. В основу еколого-економічної безпеки пропонується закласти можливу концепцію еколого-соціально-економічного розвитку та приділити увагу транскордонним відносинам, надавши комплексну оцінку аграрному сектору економіки [8].

Також доцільно розглянути важливість еколого-економічної безпеки як складової розвитку аграрного сектору та прикордонних територій зокрема. Передусім, якщо ми демонструємо аграрну галузь, необхідно включати продовольчо-екологічну безпеку, що вже має безпосередній вплив на зміни в структурі харчування і якості продовольчого забезпечення, а для сільськогосподарської діяльності необхідні умови без втрати компонентів природного середовища, що використовуються у процесі суспільного виробництва для задоволення потреб у сільськогосподарській продукції.

Розвиток аграрного сектору в умовах транскордонного співробітництва має на меті впровадження основ ведення господарської діяльності з урахуванням екологічних обмежень.

Екологізація аграрної галузі має включати у собі скоординовану та узгоджену співпрацю з країнами-партнерами, для зменшення діючих негативних факторів, та забезпечувати:

— базові вихідні положення організації виробничого процесу відповідно до законів функціонування і розвитку природи та суспільства

на території країн транскордонного співробітництва;

— створювати інформаційну політику в межах агропромислової галузі з урахуванням екологоорієнтованого світогляду;

— внутрішні переконання всіх суб'єктів економічних відносин, що визначають норми і правила їх виробничої і господарської діяльності;

— основні особливості побудови ієрархії управлінських і регулятивних впливів на процес екологоорієнтованого функціонування аграрного сектору економіки.

Гострим питанням створення міжнародних зв'язків та потенціалу транскордонного співробітництва є нерозвинена інфраструктура аграрного ринку. Вона визначає ефективність інтеграції та регіональної спеціалізації економіки. Саме показники розвитку аграрної інфраструктури вказують на орієнтацію сільськогосподарського виробництва на ринки збуту, та на природно-кліматичні умови, які найкраще йому відповідають. Завдяки цьому можна одержувати максимальну кількість високоякісної продукції за мінімальних витрат та експортувати не тільки сільськогосподарську сировину, а готову продукцію, яка буде мати вищу економічну цінність [9].

Концентрація складових структур економік аграрного сектору прикордонних регіонів України потребують розвитку диверсифікації виробництва. Також має бути завдання в залученні науково-технічних обґрунтувань та розробок з обох сторони країн учасників транскордонного співробітництва.

Створення спільної транспортно-логістичної інфраструктури для спрощування перевезень агропродукції в межах усього транскордонного простору має бути зорієнтовано на обслуговування загальноєвропейських, міждержавних транскордонних завдань. Впровадження нових інноваційних засад надасть можливості створення нових спільних підходів у вдосконаленні агропромислової галузі України та країн транскордонного співробітництва.

ВИСНОВОК

Отже, аналізуючи вищезазначене, можна стверджувати що Україна у контексті транскордонного співробітництва має низку не вирішених значних питань та проблем в аграрному секторі. Проаналізувавши потенційні ризики та загрози та виділивши основні в економічній, екологічній та соціальних сферах, в подальшому варто розглянути створення концепції перспектив та механізмів вдосконалення транскордонного співробітництва разом з

врахуванням зацікавлених сторін в аграрному секторі та їх пропозиціями.

Література:

1. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021—2027 роки: Постанова КМУ від 14 квітня 2021 р. № 408. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 31.05.2021).

2. Михайлов А.П. Сучасний стан та перспективи розвитку аграрного сектору економіки України. Науковий вісник УМО. Економіка та управління. 2016. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvumo_2016_1_9

3. Мікула Н.А., Толкованов В.В. Транскордонне співробітництво: посібник. Київ, Крамар. 2011, 259 с. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wpcontent/uploads/2012/10/Book_Trnskordonne_final_14-Aprill1.pdf (дата звернення: 2.06.2021).

4. Щодо інституційних чинників підвищення ефективності використання потенціалу розвитку прикордонних сільських територій західних регіонів України. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/schodo-instituciynikh-chinnikiv-pidvischennya-efektivnosti> (дата звернення: 2.06.2021).

5. Урба С.І. Пріоритети та інструменти розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України: дис.... д-ра екон. наук: 08.00.03 Львів, 2019. 562 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01/dis_urba.pdf (дата звернення: 2.06.2021).

6. Павлік І.Є. Транскордонне співробітництво України і Польщі в аграрній сфері: проблеми та перспективи. Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О.В. Ярошук та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2017. № 3. С. 62—70.

7. Кірова Л.Л. Шляхи удосконалення транскордонної співпраці в агропродовольчому секторі України. Вісник Донецького національного університету. Серія В: економіка і право. 2011. 1 (2011): 127—131.

8. Лутковська С.М. Сутність системи екологічної безпеки сталого розвитку в умовах глобальної економіки. Ефективна економіка. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua.pdf>. (дата звернення: 2.06.2021).

9. Куліш Т.В. Розвиток інфраструктури аграрного ринку України. Мелітополь: ТДАТУ. URL: http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/5333/1/ilovepdf_com-130-132.pdf

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On approval of the State Program for the Development of Cross-Border Cooperation for 2021—2027", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text> (Accessed 31 May 2021).

2. Mykhajlov, A.P. (2016), "Current state and prospects of agricultural economy of Ukrainian", *Naukovyj visnyk UMO. Ekonomika ta upravlinnia*, [Online], vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvumo_2016_1_9 (Accessed 1 June 2021).

3. Mikula, N.A. and Tolkovanov, V.V. (2011), *Trnskordonne spivrobitnytstvo: posibnyk* [Cross-border cooperation: manual], Kramar, Kyiv, Ukraine, available at: http://www.slg-coe.org.ua/wpcontent/uploads/2012/10/Book_Trnskordonne_final_14-Aprill1.pdf (Accessed 2 June 2021).

4. The official site of NIIS (2014), "Regarding institutional factors to increase the efficiency of using the development potential of border rural areas of the western regions of Ukraine", available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/schodo-instituciynikh-chinnikiv-pidvischennya-efektivnosti> (Accessed 2 June 2021).

5. Urba, S.I. (2019), "Priorities and tools for the development of the agricultural sector in the system of economic security of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and management of the national economy, Lviv, Ukraine, available at: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01/dis_urba.pdf (Accessed 2 June 2021).

6. Pavlik, I. Ye. (2017), "Cross-border cooperation between Ukraine and Poland in the agricultural sector: problems and prospects", *Zbirnyk naukovykh prats' "Ekonomichnyj analiz"*, vol. 3, pp. 62—70.

7. Kirova, L.L. (2011), "Ways to improve cross-border cooperation in the agri-food sector of Ukraine", *Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu. Ekonomika i pravo*, vol. 1, pp. 127—131.

8. Lutkovs'ka, S.M. (2020), "The essence of the system of ecological security of sustainable development in the global economy", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 2 June 2021).

9. Kulish, T.V. (2015), "Development of the infrastructure of the agricultural market of Ukraine", *Materialy mizhnarodkoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the international scientific-practical conference], TDAU, Melitopol', Ukraine, pp. 130—132.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2021 р.